

جواد موسوی خوزستانی

«پوینده» مرده است؟

۵۷-۱۳۵۶ پس از گرفتن فوق لیسانس جامعه‌شناسی از دانشگاه سوربن فرانسه، به ایران بازگشت؛ و سرانجام در پی قتل‌های زنجیره‌ای به همراه تعدادی از نویسندگان منتقد و چهره‌های فرهنگی و اجتماعی (به سال ۱۳۷۷) جان خود را از دست داد.

عضو فعال کانون نویسندگان ایران در عمر کوتاه ولی پربار خویش، ده‌ها اثر مرجع و ماندگار برای خوانندگان فارسی‌زبان و علاقمندان به مباحث نقد ادبی و اجتماعی به امانت گذاشت. این مناسبت بهانه‌ای شد تا مروری بسیار کوتاه بر آثار ارزنده و متنوع وی داشته باشیم. محمدجعفر پوینده از جمله نخستین

هفدهم خردادماه سال ۱۳۳۳ در هوای گرم و سوزنده کویری «اشکذر» یزد، محمدجعفر پوینده نویسنده، مترجم و جامعه‌شناس کشورمان دیده به جهان گشود. گرچه خانواده‌اش برای ادامه تحصیل فرزند با استعدادشان، استطاعت مالی نداشت، اما جعفر نوجوان با تلاش شبانه‌روزی و تن سپردن به کارهای طاقت‌فرسا، سرانجام با پیروزی در آزمون سراسری در رشته حقوق قضایی وارد دانشگاه تهران شد. با ورود به دانشگاه در زمره مبارزان و مستقدان رژیم شاه قرار گرفت و در جنبش دانشجویی نقش فعالی ایفا کرد. در سال

پژوهندگان رادیکال داخل کشور به شمار می‌آید که در پایبندی و باور به تأثیرگذاری «عامل فرهنگ» بر تحول اجتماعی، گام‌های مؤثری برداشته است. هم از این‌روی اکثر قریب به اتفاق کتاب‌های وی با توجه به این باور، ترجمه و منتشر شده است. آثار و نوشته‌ها و ترجمه‌های پوینده را می‌توان در دسته‌بندی شش‌گانه ذیل قرار داد:

۱- روان‌شناسی و آموزش کودکان

اعتقاد به تحول زیربنایی جامعه از طریق تحول فرهنگی، محمدجعفر پوینده را وامی‌داشت که به مسئله آموزش و تربیت

مترجم اثرات مثبت و دیرپا برجای نهاد و پوینده را هرچه بیشتر بر این اعتقاد راسخ‌تر می‌کرد که تحول فرهنگی فرد فرد انسان‌ها کاری بس عظیم - و ضروری - در تحول اجتماعی است.

۶- مطالعات زنان

کتاب بحث‌انگیز *زنان از دید مردان* اثر «بنوات گرو» مانند دو کتاب درباره *حقوق بشر* در حالی از پوینده منتشر شد که پیکر نحیف و لاغر مترجم جامعه‌شناس چندهفته پیشتر در خاک سرد و سیاه آرمیده بود. گرچه پوینده دیگر در قید حیات نبود تا ثمره تلاش شبانه‌روزی‌اش را ببیند ولی اهل کتاب و مردم قدرشناس این مرز و بوم با استقبال کم‌نظیر از کتاب‌های وی، زحمات جان‌سوز و صادقانه‌اش را پاس داشتند. عطف توجه به جنبش اجتماعی زنان در نگاه جامعه‌شناس منتقد، وی را نسبت به معاصرانش - از حیث توجه به این جنبش - متمایز می‌کرد. پوینده با این تحلیل که جنبش اجتماعی زنان کشور بخشی جدایی‌ناپذیر از جنبش عمومی مردم ایران جهت کسب دموکراسی و احقاق حقوق اساسی است، تحولات آن‌را با وسواس دنبال می‌کرد و با انتشار نوشته‌های متعدد در این حوزه، سهم خود را به‌عنوان یک مدافع راستین حقوق اساسی مردم، ایفا می‌کرد. از جمله کارهای در خور تحسین وی می‌توان به کتاب *پیکار با تبعیض جنسی* و همین‌طور به ترجمه اثری از خانم «اونگ‌سان سوکی» با عنوان «دموکراسی، میراث مشترک نوع بشر» اشاره و تأکید نمود. ترجمه متنی با عنوان «ترکیب کرموزمها و جدال علم و سنت» نیز از جمله کارهای مثبت و راه‌گشای وی در حوزه مسایل نظری جنبش اجتماعی زنان به‌شمار می‌آید.

باری، مجموعه این آثار گران‌سنگ که نشان از همتی بلند و ایمانی شترگ به سعادت و بهروزی نوع بشر دارد حداقل برای نسل جوان این پیام و آموزه را به‌همراه آورده است که: با وجود همه مشکلات و تنگدستی مالی، انسان قادر است حتا در خلال عمری چنین کوتاه، آثاری چنین بزرگ و ماندگار برای استفادهٔ اهل نظر به امانت گذارد؛ و تا هنگامی که آثار پوینده مورد استفاده نسل‌های متوالی جامعه ما قرار گیرد او نمرده است، و با تجدید چاپ هر یک از آثارش، تولدی دیگر می‌یابد.

را جهت استفادهٔ علاقمندان به مباحث فلسفی منتشر کرد. در همین زمینه و پیش از خموشی شمع زندگی‌اش ترجمهٔ نفس‌گیر دو کتاب فلسفی دیگر به نام‌های: *هگل* و *اندیشهٔ فلسفی در روسیه* و *نقدی بر فلسفهٔ معاصر روسیه* نگارش پلاتنی بوژور را نیز به‌پایان برد که امید است هرچه زودتر چاپ و منتشر شود.

۴- زمان

در واقع می‌توان گفت که محمدجعفر پوینده، کار خود را با ترجمهٔ دو رمان از «انوره دوبالزاک» آغاز کرد. رمان *پیردختر* که چاپ سوم آن در سال ۱۳۶۹ توسط نشر اشاره منتشر شد و *گوبسک رباخوار* نیز به‌سال ۱۳۶۸ توسط انتشارات نگاه راهی بازار کتاب شد. در پی انتشار و حتا تجدید چاپ این رمان‌ها، انتظار می‌رفت که برگردان این نوع ادبی از نویسندگان صاحب‌نام ادامه یابد به‌ویژه آن‌که ناشران دو کتاب فوق نیز در انتظار ترجمه‌های پوینده در زمینه ادبیات داستانی بودند. ولی با توجه به روحیه جستجوگر و نگرش اصلاح‌طلب جامعه‌شناس متعهد و گرایش جدی وی به نقد اجتماعی، پوینده از دایرهٔ ادبیات داستانی به حوزهٔ جامعه‌شناسی ادبیات گام نهاد و در این زمینه به ترجمهٔ آثاری سنگین و ماندگار همت گمارد.

۵- جامعه‌شناسی ادبیات

بی‌اغراق باید اذعان کرد مهم‌ترین آثار محمدجعفر پوینده در حوزهٔ «جامعه‌شناسی ادبیات» ترجمه و منتشر شده است: الف - *جامعه‌شناسی ادبیات* (دفاع از جامعه‌شناسی رمان) اثر لوسین گلدمن که به‌سال ۱۳۷۱ انتشار یافت نخستین کار جدی و سنگین او در حوزهٔ جامعه‌شناسی ادبیات است. ب - *جامعه‌شناسی رمان* (بالزاک، زولا، استاندال و...) نوشته جورج لوکاج در سال ۱۳۷۵ راهی بازار کتاب شد. ج - سومین اثر تأمل‌برانگیز در این حوزه، کتاب *پُرحجم* و بسیار متنوع با نام *درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات* است که با انتخاب و گزینش دقیق و آگاهانه پوینده از آدورنو، برشت، باختین، هگل، لوکاج، گلدمن، کوهلر، بوتور و دیگر صاحب‌نظران ترجمه و در سال ۱۳۷۷ به‌طبع رسید. برگردان این آثار گرانبها، بیش و پیش از هرکس، بر نگرش و گسترهٔ نگاه خود

انسان‌ها از همان دوران خردسالی توجه خاص مبذول دارد. از این حیث در زمینه آموزش کودکان و نوجوانان - و در نتیجه ساختن جامعه‌ای عاری از ستم و بیگانگی - به ترجمهٔ آثاری رادیکال در این حوزه دست زد که می‌توان از کتاب *اگر فرزند دختر دارید* نوشته الناز جانینی بلوتی، و همین‌طور از کتاب *پیکار با تبعیض جنسی* اثر خانم آندره میشل (مبارز فمینیست فرانسوی) نام برد. *درآمدی بر جامعه‌شناسی آموزش و پرورش* نوشته محمد شکروری نیز که در آینده منتشر می‌شود از جمله متن‌های جدی پوینده در زمینه نقد و بررسی علمی آموزش و پرورش به‌شمار می‌آید. پیشتر نیز دو کتاب از آ. ماکارنکو *آموزش و تربیت کودکان* و *راه زندگی* را ترجمه و منتشر کرده بود.

۲- جامعه‌شناسی

تمایل پوینده به مسایل اجتماعی نه تنها از رشتهٔ آکادمیک و تحصیلی‌اش بلکه به‌ویژه از علاقه‌اش به اصلاح جامعه ریشه می‌گرفت. در زمینه جامعه‌شناسی از پوینده شش اثر جدی به‌یادگار مانده است: کتاب *تاریخ و آگاهی طبقاتی* اثر مهم جورج لوکاج پس از مرگ دلخراش وی منتشر شد. این کتاب از زمرهٔ آثار مرجع در زمینه جامعه‌شناسی محسوب می‌شود. کتاب *جامعه، فرهنگ، ادبیات* نوشته لوسین گلدمن، *سودای مکالمه، خنده، آزادی* اثر میخائیل باختین، کتاب *زبان‌شناسی اجتماعی* از ژان - لویی کالوه (آمادهٔ انتشار)، کتاب در *شناخت اندیشه گلدمن* نوشته سامی نعیر و میشل لووی (آماده انتشار) از جمله آثار ماندگار در زمینه جامعه‌شناسی و تسهیل فهم دشواری‌های این دانش است.

۳- فلسفه :

کتاب *سپیده‌دمان فلسفه تاریخ بورژوازی* اثر تأمل‌برانگیز ماکس هورگهایمر، هم‌چنین مکتب بوداپست که توسط تعدادی از مؤسسين این مکتب «چپ نو» در مجارستان به رشتهٔ تحریر درآمده است، و بالاخره ترجمهٔ دشوار کتاب «درآمدی بر هگل» اثر هگل‌شناس پرآوازهٔ فرانسوی (ژاک دونت) نیز از جمله آثاری است که محمدجعفر پوینده در عمر کوتاه خویش آن‌ها